

28 می 2022

داکتر سید عبدالله کاظم

توضیحی درباره نشر پول کاغذی در دوره امانی

همیشه از نوشته های عالمانه و تحقیقی جناب پوهاند صاحب دودیال فیض می برم و امروز (مورخ 27 می 2022) مقاله دلچسپ و پرمحتوای شانرا تحت عنوان "ریفورمهای مالی و اقتصادی شاه امان الله" منتشره این پورتال وزین مطالعه کردم که به نکات مهم در زمینه اشاره کرده بودند. دریک قسمت به نقل قول از زنده یاد غبار تذکر داده اند که: «درسال 1925م بانکوت کاغذی پنج افغانیگی، 25، 50 و 100 افغانیگی چاپ و نشر گردید.» (غبار: "افغانستان درمسیرتاریخ"، جلد اول، صفحه 792)

درمتن فوق دونکته قابل توضیح میباشد: یکی اینکه تاریخ مذکوردرکتاب سال 1920 نوشته شده است، نه 1925، دیگراینکه مرحوم غبار و نیز مرحوم استادعزیزالدین وکیلی پوپلزائی درمورد تفکیک بین "بانکوت" و "پول کاغذی" با "سند حواله دولتی" دچار اشتباه شده اند. برای رفع این اشتباه قبلاً دریک قسمت ازرساله خود تحت عنوان "تاریخچه پول کاغذی درافغانستان" که به سلسله دراین پورتال بتاريخ 23مارچ 2016 درجمعاً 24 صفحه به نشر رسید، توضیحاتی تقدیم داشتم که اکنون همان قسمت رساله را در ارتباط با موضوع نشر پول کاغذی در دوره امانی باز نشر میدارم:

با گسترش پهنای امپراتوری درانی معمول برآن بود که درهریک ازساحات زیر سلطه، بنام مرکز آن ساحه سکه ضرب زده می شد و تعداد مراکز ضرب سکه در آنوقت به بیش از هفتاد مرکز میرسید. سکه هایی که در دارالضرب کابل به فلزات مسکوک میگردید، بنام های روپیه کابلی، قران کابلی، تنگه کابلی و پیسه کابلی مسمی بودند. یک روپیه کابل معادل به دو قران و هر قران سی پیسه و نیز یک روپیه کابلی معادل سه تنگه بود که آنرا عباسی نیز می گفتند. روپیه و قران از نقره و تنگه و پیسه و فلوس از مس و برونز بودند. پنج پیسه را یک شاهی می نامیدند که تقریباً معادل یک تنگه میشد.

روپیه کابلی درعین زمان که درسائر مراکز بزرگ افغانستان سکه های دیگر در دوران بودند، به حیث یک مسکوک معتبر شناخته می شد و مسمی ساختن آن به کابل فقط برای تشخیص آن از دیگر مسکوکات کشور بود، چنانکه در یکطرف روپیه کابلی "ضرب دارالسلطنه کابل" نوشته شده بود. در وثایق کابل و معاملات دولتی و تجارتي برای اینکه فرق و تفاوت در حسابات نقدینه و تصفیه دیون بطور منصفانه صورت گیرد، قبل از سال 1340 قمری (معادل 1300 شمسی) فرمان صادر شده بود تا هر روپیه دقیقاً باید دارای وزن "دو مثقال" نقره خالص باشد و آنرا بنام "روپیه پخته کابلی" یاد میکردند که در وثایق و اسناد دولتی باید کلمه "پخته" درج میگردد.

تعدیل واحد پولی افغانستان از "روپیه" به "افغانی":

در ماه حمل 1305 با انفاذ "نظامنامه مقیاسات" دولت افغانستان تصمیم گرفت که واحد پولی کشور را از "روپیه" به "افغانی" تغییر دهد تا از یکطرف اینکار نمایندگی از نام افغانستان کند و از طرف دیگر مسکوکات متعدد به یک معیار واحد در تمام کشور با یک نام ترویج یابد و نیز از مشکلات

د پانو شمیره: له 1 تر 8

افغان جرمن آنلاين په درنښت تاسو همکارۍ ته رابولي. په دغه پته له مور سره اړیکه ټينگه کړئ maqalat@afghan-german.de

یادونه: دلېکنې د لېکنيزې بڼې پازوالي د لیکوال په غاړه ده ، هيله من يو خپله لیکنه له رالیرلو مخکې په څیر و لولئ

ناشی از اضعاف آن که هیچ اساس مشخص نداشت و اغلب موجب سوء تفاهم در معاملات میگردید، جلوگیری شود. این مشکل نه تنها در مورد واحدهای مختلف پولی در کشور، بلکه در ساحه اوزان و مساحت نیز وجود داشت، چنانکه یک سیر قندهار معادل یک پاو کابل بود و به همین ترتیب در دیگر نقاط کشور. با انفاذ "نظامنامه مقیاسات" تحولی بسیار مهم در ساحه توحید مقیاسات در مساحت، در اوزان و نیز در واحد پولی جدیداً به وجود آمد.

چاپ اول "نظامنامه مقیاسات" - مورخ 23 حوت 1304 شمسی که در مطبعه حروفی شرکت رفیق طبع و پس از مُهر توشیحی "امیر امان الله غازی" نافذ گردید، دارای یک مقدمه "تمهید" و چهار فصل و جمعاً 15 ماده میباشد. فصل سوم نظامنامه به تعدیل مسکوکات اختصاص یافته و در آن چنین آمده است:

«ماده 3 : مسکوکات جدید که آینده نرخ اشیا و معاملات با آن میشود، وزن و قیمت آن بقرار ذیل است:

اول - مسکوک طلا: الف - یک امانی ، وزن 6 گرام - به نرخ [ارزش] 20 افغانی؛ ب - نیم امانی، 3 گرام - به نرخ 10 افغانی.

دوم - مسکوک نقره: الف - یک افغانی، وزن لس گرامه - معادل 100 پول؛ ب - نیم افغانی، وزن 5 گرامه - 50 پول؛ ج - 20 پولی، وزن 2 گرامه - 20 پول.

سوم - مسکوک مسی: الف - 2 پولی، وزن 2 گرام - 2 پول؛ ب - 5 پولی، وزن 3 گرام - 5 پول؛ ج - 10 پولی، وزن 6 گرام - 10 پول.

ماده 4 : نرخ مسکوکات سابقه نسبت به مسکوکات جدید بقرار ذیل است که بخزاین دولت و در بین اهالی به همین قیمت داد و ستد میشود و رایج باشد:

یازده روپیه کابلی [مساویست به] 10 افغانی؛ یک روپیه کابلی - 91 پول؛ یک قران کابلی - 45 پول؛ یک عباسی - 30 پول؛ سه شاهی - 22 پول؛ یک سناری - 15 پول؛ یک شاهی - 7 پول؛ دو پیسه - 3 پول.

درپایان نظامنامه به عبارت ذیل امر انفاذ آن ازطرف پادشاه صادر شده است: «نظامنامه هذا را در زمره نظامات دولت منظور و اجرای احکام و موادش را امر میدارم.» (مهر امیر امان الله غازی)

با انفاذ نظامنامه فوق از شروع سال 1305 به بعد واحد پولی افغانستان رسماً از "روپیه" به "افغانی" تعدیل گردید که تا امروز این معیار طی دوره های مختلف پابرجا است و اما مسکوکات مذکور در داد و ستد روزمره قطع نشد، بلکه در جوار مسکوکات جدید بنام "افغانی"، بعضی از مسکوکات قدیمی از جمله "تنگه"، "شانزده پولی" و "شش پولی" تا سالهای 1330 شمسی مروج بود و تدریجاً از جریان خارج گردید.

راجع به ارزش تبادلی و نیز قدرت خرید روپیه کابلی مرحوم غبار در کتاب "افغانستان در مسیر تاریخ" به استناد رساله "لایحه ترقیات چهار ساله دولت در سال 1307" مطالبی دلچسپ به شرح ذیل دارد: «ارزش صد روپیه کابلی مساوی 60 کلدار هندی بود، زیرا وزن روپیه نقره کلدار هندی دو نیم مثقال و از روپیه نقره کابلی دو مثقال بود و اما غش روپیه کابلی ده فیصد بود، بعدها مقدار غش در روپیه کابلی 25 فیصد گردید و قیمت آن معادل پول خارجی مخصوصاً کلدار هندی سال به سال تنزل کرده رفت». غبار در ادامه درباره قدرت خرید روپیه کابلی چنین می نویسد: «آرد دو نیم چهارک به

یک روپیه، گوشت سه پاو کابل به یک روپیه، روغن یک پاو و دوازده مثقال به یک روپیه، برنج باریک یک چهارک و سه پاو به یک روپیه، دنبه دونیم پاو به یک روپیه، تربوز یک سیرکابل به یک قران»؛ همچنان غبار راجع به ارزش طلای امانی در اوایل سالهای 1300 شمسی می نویسد: «پنج امانیه مساوی به 75 روپیه، دو امانیه 30 روپیه، یک امانیه 15 روپیه و نیم امانی 7 و نیم روپیه» بود. (صفحه 792 کتاب)

اشتباه دو مؤرخ: "سند حواله" و "پول کاغذی"

آنچه مرحوم غبار اشتباه نموده در مورد نشرپول کاغذی است که نوشته: «در سال 1920 مطابق 1299 شمسی پول کاغذی: یک، پنج، بیست، پنجاه و صد افغانیگی منتشر گردید»، درحالیکه واحد پولی "افغانی" از سال 1305 شمسی (1926م) ترویج یافت و قبل از آن واحد پولی کشور "روپیه" بود، چنانکه مرحوم استاد عزیزالدین وکیلی پوپلزائی در کتاب "کابل باستان" می نویسد: «در سنه 1298 و 1299 شمسی در اولین سکه های کاغذی طبع کابل نیز روپیه [کابلی] نوشته شده است.» (صفحه 995 کتاب)

آنچه مرحوم غبار و مرحوم پوپلزائی درباره تاریخ نشر اولین پول کاغذی در سالهای 1298 و 1299 ذکر کرده اند، یک اشتباه بوده و اغلب کسانی که به تقلید از مرحوم غبار عین مطلب را در نوشته های خود اقتباس و یا به آن استناد کرده اند، باید آنرا اصلاح نمایند. اسناد مورد نظر مرحوم غبار و پوپلزائی حیثیت "پول کاغذی" را به منظور داد و ستد معمول بین مردم نداشته، بلکه به حیث "سند حواله" یا "درافت Draft" به غرض سهولت درانتقالات پولی دولت بین مراجع طرف معامله و خزاین دولتی استفاده می گردید. امید است محققان تاریخ، بخصوص کسانی که در موضوع تاریخچه پولی کشور تحقیق میدارند، متوجه این باریکی شوند. برای توضیح مزید اینک دو نمونه آن با شرح مختصر خصوصیات آن ذیلاً تقدیم میگردد:

سند حواله منتشره سال 1298 به مبلغ پنجاه روپیه کابلی با مهر ناظر مالیه وقت و سند حواله منتشره سال 1299 به مبلغ صد روپیه کابلی

د پانو شمیره: له 3 تر 8

افغان جرمن آنلاين په درنښت تاسو همکارۍ ته رابولي. په دغه پته له مور سره اړیکه ټينگه کړئ maqalat@afghan-german.de
يادونه: دليکنې د ليکنيزې بني پازوالي د ليکوال په غاړه ده، هيله من يو خپله ليکنه له راليرلو مخکې په خير و لولئ

با ملاحظه مشخصات عمده دنمونه فوق سند حواله میتوان تفاوت آنرا با بانک نوتهای کاغذی دریافت، از اینقرار که:

- 1 - مشخصات سند حواله در یک روی ورق چاپ شده، درحالیکه درپول کاغذی در هر دو روی کاغذ مشخصات آن چاپ میگردد،
- 2 - سند حواله به مثل کتابچه جلد بندی شده و متشکل از دو قسمت بوده است: یکی "کنده" و دیگر ورقه انتقال که "نظارت مالیه" به حیث مرجع صدور این حواله ها به سائر خزاین دولتی انتقال مبلغ را به اندازه مبلغ قابل حواله بعد از امضا و مهرآمر صلاحیتدار "ناظر مالیه" (درآنوقت هنوز وزارت ها تشکیل نشده بودند و بجای وزارت "نظارت" و بجای وزیر "ناظر" می گفتند) برای تادیه در وجه گیرنده آن به خزانه مربوطه حواله میکرد و ثبت آن در اوراق و نیز در کنده حواله به غرض محاسبه و تفتیش حسابی محفوظ میگردد، چنانکه درحاشیه و در متن آن نوشته شده است: «در جمع خزانه های دولت نوت هذا بمبلغ مندرجه اش منظور است».
- 3 - هر سند حواله دارای شماره مخصوص حسابی بوده که در دفتر و نیز در کنده قید میشد.
- 4 - برای جلوگیری از تقلب، سند حواله به طور خاص از نظر شکل و دیزاین چاپ گردیده بود که برای اشخاص غیرمسلمی به قسم پول کاغذی جلوه میکرد.
- 5 - اسناد حواله نخست فقط به سند حاوی مبلغ پنجاه و صد روپیه چاپ گردیده بود، اما بعد مبالغ کوچکتر و پنج روپیه نیز به حیث واحداث کوچکتر و به غرض تصفیه دقیق معاملات و پرداخت ها چاپ شد.

نشر و به دوران انداختن اولین پول کاغذی در عصر امانی:

در مورد نشر پول کاغذی در افغانستان باز هم مرحوم غبار دچار اشتباه شده است، زیرا پول کاغذی به حیث وسیله تبادلله بار اول در افغانستان در سال 1307 به نشر رسید و برای پرداخت معاشات مامورین و اجوره کارگران در اواخر سلطنت اعلیحضرت امان الله شاه بکار رفت. از آنجائیکه در آنوقت بانک در کشور وجود نداشت و تأسیس آن به مفهوم اصلی احتمالاً با ذهنیت عامه سازگار نبود، بجای بانک از اصطلاح "دارالمضاربه ملیه افغانی" کار گرفته شد. تاحال سندی در دست نیست که موجودیت همچو تشکیل را بطور مستقل در عمل نشان دهد، اما تذکار آن در نوت مؤید آنست که می خواستند اداره امور پولی را از نگاه قانونی خارج از نفوذ حکومت جلوه دهند، درحالیکه عملاً اداره امور

د پانو شمیره: له 4 تر 8

افغان جرمن آنلاین په درنښت تاسو همکارۍ ته رابولي. په دغه پته له مور سره اړیکه ټینگه کړئ maqalat@afghan-german.de

یادونه: دلیکني د لیکنیزی بنی پازوالي د لیکوال په غاره ده ، هیله من یو خپله لیکنه له رالیرلو مخکي په خیر و لولئ

پولی در آنوقت از طرف دفتر عمومی خزاین مسما به "خزانه خانه عمومی" زیر نظر وزیر مالیات وقت صورت میگرفت و بناءً اداره امور پولی مستقیماً زیر نظر حکومت قرار داشت.

اخیراً یک نوت پنج افغانیگی در دسترس قرار گرفته که تاریخ نشر آن سال 1305 ش (1926م) را وانمود میکند. به روی این نوت در وسط به پشتو نوشته شده: "دا کاغذ په ټولو خزانو کی د دولت په پنځه افغانی چلیری" و در میانه آن متن طغرای "امیر امان الله" و در چهار گوشه آن عدد 5 درج گردیده است. در عقب نوت به فارسی نوشته شده: "خزانه داری کل وعده تادیه مبلغ پنج افغانی را بحامل کاغذ هذا عندالمطالبه میدهد" و ضمناً در قسمت فوقانی آن به دو طرف نشان دولتی در دو گوشه و در قسمت تحتانی سه امضاء از جمله امضای وزیر مالیات میر محمد هاشم درج میباشد. این نوت در حاشیه خود به اندازه یک سوم نوت یک حاشیه سفید با علایم خاص کاغذ "واتر مارک" دارد که در هیچ نوع پول کاغذی دیگر افغانستان همچو حاشیه عریض با علایم "واتر مارک" دیده نشده است و اساساً لزومی برای موجودیت حاشیه علایم واتر مارک در آنوقت محسوس نبود.

تا جائیکه اینجانب به جزئیات تاریخ امانی آشنا است، در هیچ جا و در هیچ مأخذ نمونه دیگر همچو نوت را ندیده است. علاوهً طوریکه در بالا گفته شد، تعدیل نام پول از روپیه به افغانی در سال 1305 ش صورت گرفت و بعید به نظر میرسد که در همان سال فوراً دولت به نشر پول کاغذی آغاز کرده باشد، زیرا هنوز مردم به آن آشنائی نداشته و مورد قبول عامه قرار گرفته نمیتوانست. علاوهً تا وقتی به طغرای امیر امان الله به دقت دیده شود، این طغرا از نظر جزئیات با نوتهای بعدی منتشره 1307 ش فرق واضح

د پانو شمیره: له 5 تر 8

افغان جرمن آنلاین په درنښت تاسو همکارۍ ته رابولي. په دغه پته له مور سره اړیکه ټینګه کړئ maqalat@afghan-german.de

یادونه: دلیکني د لیکنيزي بني پازوالي د لیکوال په غاړه ده ، هیله من یو خپله لیکنه له رالیرو لو مخکي په خیر و لولئ

دارد. علاوه بر نوت‌های سال 1307 صرف امضای وزیرمالیه میرمحمد هاشم دیده میشود، درحالی‌که در نوت فوق دو امضای دیگر نیز وجود دارد که احتمال تقلبی بدون آنرا با امضاهای اشخاص ناشناخته دیگر قرین به یقین می‌سازد. لذا با دلایل فوق گمان میرود که این نوت در آنوقت در افغانستان به چاپ نرسیده و به احتمال قوی بعدها به حیث یک نوت کم نظیر به مقصد عرضه برای کلکشنرهای بانک نوت چاپ و بفروش رسیده است. (این نوت فعلاً در کلکسیون جناب محمد طارق مهداوی موجود است که اخیراً آنرا به قیمت گزاف خریداری کرده و کاپی آنرا جهت نشر در اینجا به نویسنده لطف کرده است.)

هرگاه نوت فوق را استثناء قرار دهیم، سائرنوت های کاغذی در سال 1307 که باراول در سال آخر دوره سلطنت شاه امان الله غازی به چاپ رسیده و در آن سال باراول به حیث پرداخت مزد به کارگران و ماهران قصر دارالامان به دوران انداخته شد که مورد قبول آنها قرار گرفت. نمونه نوت پنج افغانیگی:

د پانو شمیره: له 6 تر 8

افغان جرمن آنلاین په درنښت تاسو همکارۍ ته رابولي. په دغه پته له مور سره اړیکه ټینګه کړئ maqalat@afghan-german.de
یادونه: دلیکني د لیکنیزی بني پازوالي د لیکوال په غاړه ده ، هیله من یو خپله لیکنه له رالیرو لو مخکي په خیر و لولئ

مهرهائیکه در روی نوتهای ذیل دیده میشوند، بعداً در دورهٔ سقوی باردیگر به دوران انداخته شد و رژیم مذکوربه روی آن مهر نهاد: مهرخزانه عمومی، مهرمستوفیت کابل و مهر وزارت مالیه تا بدانوسيله مشروعیت چلند آنرا باردیگر تثبیت نماید. اینک دو نمونه دیگر نوتهای عصرامانی پنجاه افغانیگی و ده افغانیگی چاپ 1307ش تقدیم میشود:

د پانو شمیره: له 7 تر 8

افغان جرمن آنلاین په درنښت تاسو همکارۍ ته رابولي. په دغه پته له مور سره اړیکه ټینګه کړئ maqalat@afghan-german.de
یادونه: دلیکني د لیکنيزې بني پازوالي د لیکوال په غاړه ده ، هیله من یو خپله لیکنه له رالیرلو مخکي په خیر و لولئ

روی و عقب نوت پنجاه و ده افغانیگی دوره امانی - با مهر دوره سقوی

(نوتهای فوق که به امضای وزیرمالیه میرمحمدهاشم خان - پدرکلان نویسنده مزین است به حیث یادگار تاریخی خانودگی درآرشیف شخصی اینجانب موجود است)

د پانو شمیره: له 8 تر 8

افغان جرمن آنلاین په درنښت تاسو همکارۍ ته راښوولې. په دغه پته له مور سره اړیکه ټینګه کړئ maqalat@afghan-german.de
یادونه: دلیکني د لیکنيزي بني پازوالي د لیکوال په غاړه ده ، هيله من یو خپله لیکنه له رالیږلو مخکي په خیر و لولئ